

פרק יא'

הסטוריה ואזרחות

יחידה 26 | "ואל תיטוש תורת אמך" בין נבדלות להשתלבות בחברה
הישראלית לאור דמותו של הרב קאפח

שרית יפה, מדריכה ארצית לשילוב ערכים בהיסטוריה בחמ"ד

ייעוץ דידקטי ועריכה: בלהה גליקסברג, מפמ"ר היסטוריה ומפ"א אזרחות

"ואל תיטוש תורת אמך"

בין נבדלות להשתלבות בחברה הישראלית לאור דמותו של הרב קאפח

שרית יפה, מדריכה ארצית לשילוב ערכים בהיסטוריה בחמ"ד
יעוץ דידקטי ועריכה: בלהה גליקסברג, מפמ"ר היסטוריה ומפ"א אזרחות בחמ"ד

דצינול

במערך פעילות זה נעמוד על המתח שבין חשיבות השמירה על מסורות קדומות ובין התחדשות, שינוי ויצירת מנהגים חדשים. נטען כי רק מתוך פעולת השימור וההידור ומתוך הכרת מנהגי תימן זכה הרב קאפח - תלמידו של סבו הרב יחיא קאפח ותלמידו של הרב קוק כאן בארץ ישראל - להחזיר ולהנגיש את כתביהם של הרמב"ם ושל רס"ג לכלל ישראל.

קהל היעד

כיתות ז'-ט'

משך הפעילות

120 דקות

מטרות

1. המשתתפים יכירו מקצת ממנהגי יהדות תימן, כפי שמובאים בספר 'הליכות תימן' שכתב הרב יוסף קאפח.
2. המשתתפים יחוו חיבור אישי למסורות, למנהגים ולסיפורי עלייה.
3. המשתתפים ילמדו על המתח שבין שימור המסורת ובין השתלבות והיטמעות בארץ ויערכו דיון ערכי בנושא.
4. המשתתפים ייחשפו לעמדות, להשקפות ולמסורות של אנשים שונים ושל חברות שונות תוך טיפוח סובלנות וכבוד.
5. המשתתפים ילמדו על פעילותו של הרב קאפח ועל השפעתה על החברה בת ימינו.

"בשוב ה' את שיבת ציון - היינו כחולמים". דורנו הוא דור הגאולה. בדור זה אנו רואים במלוא תפארתו את תהליך קיבוץ הגלויות, שבו קהילות יהודיות מרחבי העולם מתקבצות ובאות ארצה על מנהגיהן, מורשתן ומנהגיהן. העולים החדשים נחשפים לתרבות שונה, לדעות שונות ולמנהגים שונים.

היישוב היהודי במדינה, כמו גם העולים עצמם, מתלבטים רבות במתח שבין שמירה על המסורת ועל ייחודיות הקהילה ובין השתלבות והיטמעות, אינטגרציה ויצירת דמות של 'ישראלי חדש'.

קהילת יהודי תימן מיוחדת ושונה מקהילות ישראל האחרות הן בגלל מיקומה הגיאוגרפי והן מפאת מיעוט ההשפעות המודרניות שחלו בה. אפשר שעקב כך דלה החברה הישראלית בהיכרות עם מנהגי קהילה זו.

בגלל בידודה היחסי של קהילת יהודי תימן משאר הקהילות היהודיות במשך שנים ארוכות, נשמרה המסורת בתימן, בעיקר זו הבלדית. למסורת זו יש מאפיינים ייחודיים, כגון מנהגים שונים, גרסאות שונות לכתבי יד, ניקוד מילים בעברית ובארמית ועוד.

הרב יוסף קאפח זצ"ל, מגדולי הרבנים בדורנו, שם לו למטרה לתעד ולשמר את מנהגי יהדות תימן ולהנגיש את כתביהם של גדולי ישראל בדיוק וביסודיות. עומק ידיעותו של הרב קאפח, שליטתו בניבי השפה הערבית ולמדנותו המופלגת סייעו בידו לתרגם באופן מדויק את כתבי רס"ג ואת כתבי הרמב"ם.

1 מיסדה הוא מרי יחיא צלאח (המהרי"ץ) בן המאה ה-18. שיטתו לשמר את המסורת הקדומה בתימן, תוך כדי קליטה מבוקרת של מנהגים ומסורות שאינם עומדים בסתירה למסורת העתיקה. פסק בעיקר על פי הרמב"ם וערך סידור בשם 'עץ החיים'. בתוך: גברא מ', מנהגים מיוחדים לפסח במסורת תימן, הדיף השבועי.

מהלך הפעילות

שלב א - במליאה: הצגת דמותו של הרב יוסף קאפח

הרב יוסף קאפח נולד בעיר צנעא שבתימן בשנת 1907. הוריו נפטרו בהיותו ילד קטן והוא גדל אצל סבו הרב יחיא קאפח והושפע ממנו מאוד, עד לפטירתו של הסב בהיותו בן 14.

סבו, הרב יחיא קאפח, היה מגדולי רבני תימן. הוא פעל למען חזרתה של יהדות תימן לפסיקה בהתאם לשיטת הרמב"ם ולשיטת הרס"ג. היה ידוע בגישתו השכלתנית ובהתנגדותו לקבלה, וכן התפרסם בזכות ניסיונותיו למצוא כתבי יד עתיקים בגניזה התימנית.

הרב יוסף קאפח עלה ארצה בשנת 1943 ולמד בישיבת מרכז הרב. מאוחר יותר התמנה לדיינות והיה חבר במועצת הרבנות הראשית. עיקר מפעלו התורני היה תרגום וההדרה של כתבי יד של עשרות ספרים שכתבו ראשוני ספרד, ובהם אמונות ודעות לרס"ג, ספר הכוזרי לרבי יהודה הלוי, חובות הלבבות לרבנו בחיי אבן פקודה, פירוש רבי נתן אב הישיבה לשישה סדרי משנה וחיבורים רבים אחרים שנכתבו בערבית יהודית.

מקום מיוחד בפעילותו תפסו כתבי הרמב"ם. הוא תרגם את אגרות הרמב"ם, מורה נבוכים, פירוש המשניות, ספר המצוות ומילות ההיגיון וערך מהדורה מבוארת בת 24 כרכים של משנה תורה לרמב"ם. הרב הציג בפני הקורא גם את הנוסח הערבי, והיה ידוע בשקידתו, דייקנותו והתמדתו הרבה.

נזכיר כי בקהילת יהודי תימן נהגו לפסוק על פי הרמב"ם¹⁵ (למורה: ראה עוד על קורות חייו ומפעליו של הרב קאפח בפרק קורות החיים בחוברת זו).

15 עוד על הקשר בין יהדות תימן לרמב"ם ניתן לקרוא באתר האגודה לטיפוח חברה ותרבות, העוסקת בשימור וטיפוח יהדות תימן: <http://www.teman.org.il>

מתוך מסורות תכנית הלימודים החדשה בהיסטוריה:¹²

1. הערכת פעילותן והשפעתן של דמויות מרכזיות על החברה ועל תהליכים היסטוריים.
  2. טיפוח סובלנות וכבוד כלפי עמדות, השקפות ומסורות של אנשים שונים ושל חברות שונות.
  3. טיפוח תודעת השותפות היהודית, ומתוכה פיתוח תחושת אחריות להמשך קיומו של העם היהודי.
  4. פיתוח אסטרטגיות חשיבה, כישורים ומיומנויות הדרושים ללימוד ההיסטוריה: קריאה ביקורתית, ניתוח הטקסט בהקשר שלו, שאילת שאלות ועבודה בצוות.
- ### מערך הפעילות המוצע להלן מתבסס על נושאי לימוד מתוך תכנית הלימודים החדשה בהיסטוריה, כגון:

1. תנועת ההשכלה היהודית - חדירת רעיונות ההשכלה (הפולמוס בין הדרדעים והעקשים)¹³
  2. עלייה, קליטה והתיישבות במדינת ישראל - מדיניות כור ההיתוך¹⁴
- להלן שתי הצעות למערכי פעילות בנושא.

הצעה ראשונה

עזרים

- נספח 1 (א-ג): שלושה דפי מידע
- נספח 2 (א-ג): כרטיסי שאלות לדיון בהתאמה לדפי המידע בנספח 1
- נספח 3: דף שאלות לריאיון, כמספר המשתתפים
- נספח 4: דף משימה קבוצתית - סיכום ריאיון, כמספר הקבוצות

12 היסטוריה, תכנית לימודים ליחידות החובה, תל, 2010, עמ' 10
13 שם, עמ' 47
14 שם, עמ' 81

שלב ב - קבוצתי: היכרות עם מנהגי יהדות תימן

אחד מעקרונותיו המרכזיים של הרב קאפח היה להנחיל וללמד את מורשת יהדות תימן ואת המאפיינים הייחודיים של יהדות זו. ספרו "הליכות תימן" פורסם בפני הקורא את מנהגי יהודי תימן בתחומים רבים, וכן נדפסו בו מאמרים מפורסמים רבים על ההלכה הנהוגה בתימן.¹⁶

בהקדמה לספרו "הליכות תימן"¹⁷ מתאר הרב קאפח תחושת בדידות שחש בה בשנים הראשונות לבואו ארצה, ואת הצורך לתעד ולשמר את מנהגי העבר:

אמת, שלכתחילה לא נועד חיבור זה אלא לשם הנאה עצמית. בעלויות לארץ הקודש בשנת תש"ג עם אשתי וילדיי, הגעתי לתל אביב, והייתה לי עיר מהוללה. זאת אשר לא הסכנתי לו, אשר שנה הוא מאוד מן העולם אשר בו גדלתי.

הרגשתי בדידות ונחמתי היחידה הייתה בשבתי לתאר את חיי העבר, חשתי כאילו אני שרוי בתוכם, ואותן הדמויות והמאורעות שבסיפורי - עמדו כאילו חיים לנגד עיני רוחי.

המורה יחלק את התלמידים לשלוש קבוצות עבודה. כל קבוצה תקבל דף מידע (נספח 1 א-ג) המתאר מנהג אחד ממנהגי יהדות תימן¹⁸ ודף שאלות לדיון (נספח 2 א-ג) בהתאמה.

שלב ג במליאה

שאלות לדיון

1. מדוע היה חשוב לרב קאפח שמנהגי תימן יהיו מוכרים למרות שכבר אין קהילה יהודית בתימן? (מי קהל היעד לכתבים אלו?)
2. האם הרב קאפח כתב זאת רק לבני עדת תימן? נסה למצוא תימוכין לדעתך!
3. האם יש לכך ערך גם עבור מי שאינו משתייך לעדת בני תימן? נמק!
4. מדוע אנשים נוהגים לספר על מה שהיה בעבר?
5. מה חשוב לכם שנדע על המשפחה שלכם? על הילדות שלכם? על העבר שלכם? מה הייתם רוצים להעביר הלאה?
למורה: אפשר לשאול - למה בכלל חשוב ללמוד היסטוריה?

סיכום

יש סיבות מגוונות לשימור ותיעוד של מסורות מהעבר. יש המשמרים מתוך פחד וחשש שהמסורת תלך לאיבוד; יש המשמרים מתוך אמונה כי מדובר במסורת בעלת ערך ומשמעות; ויש החשים מאוימים מהמודרנה ומשינויים המתרחשים במציאות ומעוניינים לשמר את המוכר והידוע, הנותן תחושה של שייכות וביטחון.¹⁹ הרב קאפח דאג לשימור ולתיעוד מתוך תחושת ערך, ולא מתוך התבטלות או נבדלות. רק מתוך ההידור בדיוק, ההקפדה על המקור ומתוך הכרת מנהגי תימן, זכה הרב יוסף קאפח - תלמידו של סבו הרב יחיא קאפח בגולת תימן ותלמידו של הרב קוק כאן בארץ ישראל - להנגיש את כתביהם של הרמב"ם ורס"ג לכלל ישראל.

16 דאה ב'כתבים', למשל כרך שני, שער חמישי: יהודי תימן - תולדותיהם, אורחות חייהם, אישים. בתוך: קאפח י', **כתבים**, חלקים א, ב, ג, ירושלים תשמ"ט.

17 קאפח י', **הליכות תימן - חיי היהודים בצנעא ובנתיה**, מכון בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים תשס"ב.

18 כל קטעי המקור המובאים להלן לקוחים מתוך ספרו של הרב קאפח: **הליכות תימן - חיי היהודים בצנעא ובנתיה**, מכון בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים תשס"ב.

הציטוטים מובאים בעריכה מינורית על מנת להקל על שטף הקריאה.

19 הרב יאיר דרייפוס כתב כך: "ידוע ופשוט שחיבור של אדם למנהגי אבותיו הוא צינור-חיבור למסורת בכלל [...] עינינו הרואות רבים, במיוחד בקרב הנוער, שטשטוש מסורת ביתם גרמה בסופו של דבר לריחוק כללי מיהדות". הרב יאיר דרייפוס, "קביעת נוסח תפילה למניין חדש", **תחומין**, כרך ה (תשמ"ד), עמ' 388-402.

לסיום, נביא את דבריו של פרופ' יוסף טובי על הרב קאפח:²⁰

הרב יוסף קאפח בספרייתו
צילום: חגית צחי

עידן חדש נפתח בדורנו עם עבודתו השקודה של הרב קאפח בהגהת דברי ראשונים, בדיוק נוסחם ומעל לכל בתרגומם הנפלא מן הלשון הערבית-היהודית שבה נכתבו אל הלשון העברית החיה בת ימינו. ספרות עצומה זו, שלא נוצרה כמותה עד ימינו, הייתה נחלתם של מעטים במשך מאות השנים האחרונות, אם מחמת לשונה הערבית שלא נודעה לרוב חכמי ישראל בתקופה זו ואם מחמת תרגומיה בסגנון בני תיבון ואחרים שהיה רחוק משטף הלשון העברית. הרב קאפח, כמי שגדל ונתרבה בתימן בקרב הקהילה היחידה ששימרה את הספרות הערבית-היהודית מימי הביניים בלשונה המקורית, וכמי שחבש לאחר מכן את ספסליה של ישיבת "מרכז הרב" בירושלים שרוח הרב אברהם יצחק הכהן קוק הייתה שורה עליה, הוא שמסוגל היה ללמוד את תורת הראשונים בלשונה המקורית, לדייק בה על פי כתבי היד התימניים, להעמיק בחקרה ולהריקה אל העברית השגורה היום בינו. די לנו אם נציין לפירוש המשנה להרמב"ם, שכמעט ולא היה לו דורש קודם לעבודתו של הרב קאפח, ועתה הרי כבש לו מקום מרכזי בעיון בכל סוגיה תלמודית-הלכתית.

20 טובי יוסף, הקדמה ל"כתבים" של הרב קאפח.

מטרות

1. התלמידים יחוו חינוך אישי למסורות, מנהגים וסיפורי עלייה.
2. התלמידים יתוודעו למתח שבין שימור המסורת ובין השתלבות והיטמעות בארץ.

הכנה לשיעור

המורה יחלק לתלמידים דף שאלות לריאיון (נספח 3) ויבקש מהם לראיין בן משפחה שעלה ארצה (הורה, סב, קרוב משפחה). אם כל משפחתו של התלמיד מתגוררת בארץ מדורי דורות, התלמיד יראיין חבר או שכן. תלמיד עולה חדש יוזמן לענות על השאלות בעצמו ולשתף את חבריו בחוויותיו האישיות.

מהלך הפעילות

שלב א - קבוצתי

המורה יחלק את המשתתפים לקבוצות בנות 4-5 תלמידים, ויחלק לכל קבוצה דף משימה קבוצתית (נספח 4).

שלב ב - במליאה שאלות לדין

1. אילו קשיים עלו בסיפורים השונים? (בדידות, חוסר הבנת השפה, זרות, מנהגים שונים וגעגוע למה שהיה ואיננו עוד)
2. ספרו על הדומה והשונה העולה מן הסיפורים - במנהגים בקהילות השונות, ביחסי המשפחה, בתפקידי האישה, בגישת חינוך הילדים, בשמות נפוצים, במקצועות השונים שבהם עסקו היהודים בגולה ועוד.
3. אילו מנהגים, אורחות חיים, גישות חינוך וכו' שמרנו מהחיים בגולה ומה זנחנו? מדוע?
4. האם, לדעתכם, על כל קהילה לנהוג על פי מסורת אבותיה, או שבארץ ישראל יש צורך לקבוע את "תורת ארץ ישראל" שתחייב את כל העדות והקהילות? נמקו. "

הרחבה¹²

הרמב"ם: "חייבים להיות אגודה אחת"; האר"י: "י"ב שערים בשמים נגד י"ב שבטים"

דברי הרמב"ם על האיסור "לא תתגודדו":

"לא תתגודדו", משום "לא תעשו אגודות אגודות". אלא כך חייבים כל בית ישראל [...] המחזיקים בדת משה רבנו ע"ה, להיות כל עדה וקהל מישראל אגודה אחת, ולא תהיה ביניהם מחלוקת בשום דבר בעולם. ואתם חכמים ונבונים ויודעים מהו עונש המחלוקת וכמה רעות גורמות.

(תשובות הרמב"ם, ערך יהושע בלאו, ירושלים 9891, סימן שכט)

ה"מגן אברהם" הביא את דברי האר"י וכך כתב:

האר"י ז"ל לא היה אומר פיוטים ופזמונים אלא מה שסדרו הראשונים כגון הקלירי שנתקנו על דעת האמת. אמנם המנהגים שנהגו בשרשי התפלה אין לשנות ממנהג מקומו כי י"ב שערים בשמים נגד י"ב שבטים לכל שבט יש לו שער ומנהג.

(שולחן ערוך, אורח חיים, ראש סימן ס"ח)

ועוד מיוחס לאר"י:

ולכן ראוי לכל אחד ואחד להחזיק במנהג סדר תפילתו, כמנהג אבותיו, לפי שאין אתנו יודע מי הוא משבט זה ומי הוא משבט זה, וכיון שאבותיו החזיקו במנהג ההוא, אולי הוא מן השבט ההוא, הראוי לו אותו מנהג, ועתה בא לבטלו, ואין תפילתו עולה למעלה אם לא בדרך הסדר ההוא.

(בתוך: שער הכונות, חלק ראשון, ירושלים תשמ"ח, ענין נוסח התפילה, עמ' שכח)

12 מתוך המאמר: **מקור האיסור לא תעשו אגודות אגודות**, ד"ר אלכסנדר קליין.

11 מתבקש להציג את עמדתו של בן גוריון ביחסו לעלייה - מדינית "כור ההיתוך", וכן את ביטוייה המעשיים, דוגמת גזית פאות ילדי תימן. אפשר להתייחס גם לדבריו של הרב קוק ביחס לתורת ארץ ישראל בזמננו, ואין כאן המקום להרחיב.

דפי מידע

בכל עיר וכפר היו מלמדי תינוקות [...]. כל תלמיד מביא בכל יום ספריו מביתו, ולאחר הלימוד מחזירים עמו. ומכיוון שאין כל אב יכול לספק את הספרים הדרושים - נמצאים בחדרי הלימוד רק ספרים מעטים. בעל הספר יושב במרכז, כשספרו פתוח לפניו, ושאר הילדים, שאין להם ספרים, מכתרים את הספר מכל עבריו. כך התרגלו יהודי תימן לקרוא בספר מכל עבריו.

[...] אל המארי המלמד מובאים ילדים בגילים שונים ובדרגות ידיעה שונות [...] ברוב שעות הלימוד עומד המארי [...] כשהשוט מונח על כתפו וה"מריטה" [זמורה דקה של עץ] בידו, וכל תלמיד הנתפס בקלקלתו סופג כראוי לו; כל שיחה קלה שבין תלמיד לחבר, וכן כל המרים עיניו מלהביט בספר, עונשו אינו מוטל בספק. אך התלמידים היו קושרים ביניהם שחלק ילמדו בקול רם וחלק ישוחחו בנעימת הלימוד, תוך שמביטים בספר ומתנועעים כשאר חבריהם הלומדים.

[...] ובראותו אחד התלמידים שאינו שם לב כראוי ללימודו, מזמינו לפניו, פוקד עליו לפרוש כפיו לפניו על ה"מרפע" [כעין ארגז סגור], ואז לוקח המארי את ה"מריטה" ומצליף על גבי ידו של החוטא [...].

למד הנער ראשית כתיבה קונים לו חבילת נייר משובח והריהו מעתיק לעצמו ספר, תחילה הגדה של פסח, אחר כך סידור תפילה ואחר כך 'דיואן' - ספר שירים, ואחר כך כל ספר שההורים או המארי מייעצים. בדרך זו משיגים שלושה דברים בבת אחת: הילד לומד לכתוב באופן מסודר; מרוויחים ספר; הילד לומד היטב את הספר שהוא כותב, כיוון שעם הכתיבה נקלטים הדברים בזיכרונו יפה יפה. בדרך זו נכתבו בתימן אלפי ספרים כתבי יד.

אצל מורים מסודרים היה סדר לימוד קבוע לילדים גדולים בגיל 10-12, לכל יום מימות השבוע. אזכיר לדוגמה סדר הלימודים אצל המורה הנודע ר' שלמה מג'רי זצ"ל או המורה שלי ר' יחיה נסים מנצורה הי"ו, שהיו מן המסודרים

ביותר בעיר וכמעט כל תלמידיהם היו בגיל אחד:

ביום א' בבוקר למדנו פרשת השבוע עם תרגום אונקלוס בארמית ורס"ג בערבית [...]. אחר הצהריים משננים פרשת השבוע [...] עד שיודעים לקרוא אותה בספר תורה, בטעמיה ובניקודה, בלי כל שגיאה.

ביום ב' בבוקר למדנו נ"ך כסדרו [...] אחרי הצהרים כתבנו כשעתיים ובסוף היום למדנו תהילים מפורש. מרבית התלמידים העתיקו בכתב עברי את פירוש המשנה להרמב"ם בלשון הערבית וכן היו שהעתיקו את "מורה הנבוכים".

[...] ביום ג' בבוקר כתבנו כשעה, אחר כך למדנו משניות עם פירוש הברטנורא. אחר הצהריים כתבנו כשעה וחצי ואחר כך למדנו בספר "היד החזקה" לרמב"ם.

ביום ד' בבוקר "נְסִמָּע", כלומר נבחנים לפני המארי בקריאת פרשת השבוע [...] וכל מי ששגה [...] היה עליו "לפרוש כפיו" כדי לקבל כמה "קלאפע" [...] אחר הצהריים למדנו תלמוד.

יום ה' היה מוקדש כולו לכתיבה וללימודי חול, כלומר חשבון. חרוצים שבינינו למדו קרוא וכתוב ערבית.

ביום ו' למדנו רק חצי יום. חלק למדו סוגיה בתלמוד, חלק עסקו בכתיבה, ואותם שנכשלו בבחינות של יום ד' חוזרים ומשננים לעצמם את הפרשה.

(על פי הרב קאפח, הליכות תימן - חיי היהודים בצנעא ובנותיה, מכון בן צבי

לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים 1987, עמ' 49-55)

דף מידע א חינוך הילדים ולימוד התורה

נוהגים להתחיל אמירת הסליחות מראש חודש אלול עד יום הכיפורים. [...] ימים אלה הם ימי חשבון הנפש. תקפה זו נקראת "אשמורות".

[...] את האשמורות מתחילים כשלוש שעות לפני עלות השחר, וכבר מחצות הלילה מורגשת התנועה ברחובות, בייחוד בלילות הראשונים.

הילדים ובני הנוער נוטלים חלק חשוב ב"אשמורות", ולמחרת מתפארים זה בפני זה: "אני קמתי בשעה פלונית", וכל המקדים הרי זה משובה. "אלמדאעי" (קורא, מעורר) סובב ברחובות וקורא בשמו של כל אחד ואחד. כשעתיים לפני עלות השחר הומים הרחובות מרוב אדם, אנשים, נשים וטף, כאילו היה זה אמצע היום [...]. קול השופר בוקע מכל בית ומכל רחוב, כי לכל ילד יש שופר של יעל, המצוי מאוד בתימן [...].

ג' דברים הם ציודו האישי של כל ילד באשמורות, ואלו הם: שופר, צ'מיל (אלה של עץ) וחוברת אשמורות, שעל הרוב הוא "כתב" אותה בעצמו. [...] הנערים קושרים חוט בשני קצות השופר ונושאים אותו על הכתף [...] כדי שיהא מוכן לתקיעה [...] ונוהגים היו להתחרות מי יוכל לתקוע תקיעות ארוכות ומוטעמות יותר. בשל כך היו מצויים שם מומחים רבים לתקיעות.

[...] מנהג מוזר נהוג בין הנערים בלילי האשמורות, שאחרי הוידוי יוצאים לשוטט ברחובות ואלותיהם בידיהם [...] [והם] מכים את הכלבים [...]. הנערים מתארגנים קבוצות קבוצות [...] כדי לכתר את כלבי הרחוב ולהלקותם. וראה זה פלא: גם כלבי תימן כאילו יודעים את המנהג ומרגישים שזה עתה הגיע חודש אלול, ובעוד שבכל לילה משוטטים הם בכל הרחובות - הרי עתה קשה מאוד למצוא כלב כדי לקיים בו את המנהג, לפי שכולם בורחים ומתחבאים [...]. על אף כל אזהרות הגדולים ותוכחותיהם שהדבר אסור, וכי זה צער בעלי חיים, שאיסורו מן התורה, לא נפסק הדבר [...]. אחרי סיבוב זה חוזרים [הנערים] לבית הכנסת [...].

גם הנשים מתעוררות מוקדם בחודש זה. מקצתם באות ל"עזרת נשים" כדי

לשמוע אל הרינה ואל התפילה, מקצתן קמות לרקום ולתפור [...], ומקצתן כדי לטחון ולהכין מלאי לצורכי החגים [...].

ראש השנה

[...] שופר שתוקעים בו הוא כמובן של איל, לפי ההלכה. אך [...] בכפרים רבים היו תוקעים בשופר של יעל. גם בעיר צנעא עצמה היו שתקעו בשופר של איל, והיו שתקעו בשופר ארוך ופתלתול. עוררים רבים יצאו נגד שופר זה, ולעומתם היו שטענו שהוא של איל, טענה שאינה מתקבלת על הדעת כלל.

אך יש שהודו שהוא אינו של איל, אלא שהמנהג לתקוע בשופרות אלו מוחזק בידי יהודי תימן מימים קדומים מאוד וכפי עיקר הדין, שכל השופרות כשרים. סבי מהר"י קאפח ז"ל התנגד בחריפות לשופר זה [...].

בשנת תרמ"ז יצא לתימן ר' יחזקאל שאול-רופא, שד"ר מן טבריה, שהעביר שאלה בעניין זה לחכמי טבריה ולקח עמו שופר אחד להראות להם.

תשובתם הייתה " [...] הנה מין השופר כזה שיהיה מהכבשים לא נמצא כלל ועיקר במחוזותינו, גם מימינו לא שמענו כזה [...]."

אין שום מנהג להתענות בימי ראש השנה. אין סדר "ותשליך" נהוג בתימן כלל.

[...] במרבית בתי הכנסת נהגו לקרוא תהילים לפני תפילת מנחה ובמקצת בתי כנסת נהגו ללמוד תלמוד או רמב"ם כמו בשבתות ובימים טובים.

(על פי הרב קאפח, הליכות תימן - חיי היהודים בצנעא ובנתיה, מכון בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים 1987, עמ' 10-12)

דף מידע ב ימים נוראים וראש השנה

ופונה אל איזה מארי, או אדם נכבד אחר, שיש לשער שהוא מקובל על משפחת הנערה [...] המשדך לוקח בידו את העשרים ריאל ובא אל בית הכלה. [...] המשדך אומר כמה דברים בשבחו של הבחור אף על פי שמשפחת הכלה בדרך כלל מכירים אותו, לפי שכל תושבי העיר מכירים זה את זה [...]. המשדך מפציר באבי הנערה שיקבל את העשרים ריאל, אך האב מסרב לקבלם ומבטיח שיעיין בהצעה גם בלעדי הכסף. סירוב זה בא כדי שלא יראה שהוא ממהר להיאחז בהצעה ולהיפטר מבתו. לבסוף מסכים

דף מידע ג שידוכין ומוהר

הוא להחזיק את הכסף אצלו כפיקדון בלבד. עם צאת המשדך משוחחים ביניהם הורי הנערה [...] כשמחליטים בחיוב, מטילים על האם להודיע לנערה ולשמוע חוות דעתה [...] אם מרגישים שהיא נוטה לשלילה משפיעים עליה מעט אך נזהרים מללחוץ עליה. אם הצליחו מוטב ואם לאו - מקבלים דעתה.

[...] לאחר שבאו לידי הסכם - קובעים את המועד המשוער לחתונה [...] מכאן ואילך נוהר הנער המיועד מלהיראות בסביבת מגוריה של הארוסה, וכך גם היא, כדי שלא ירננו הבריות עליהם.

(על פי הרב קאפח, הליכות תימן - חיי היהודים בצנעא ובנטיה, מכון בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים 1987, עמ' 107-110).

הגיל הממוצע לנישואים לנער הוא בין שש עשרה ותשע עשרה שנה. לפני גיל זה אין מתחתנים אלא במקרים יוצאים מגדר הרגיל, כגון [...] במקרה של ילדים שנתיתמו ואין דרך אחרת להצילם מלקיחה לשמד באונס, אלא על ידי נישואים.

[...] לגבי הנערה הגיל הממוצע של נישואים הוא בין אחת עשרה לחמש עשרה שנה [...]. כל נערה שעברה את גיל השמונה עשרה - סיכוייה להתחתן נעשים קלושים ביותר ואין לה לצפות אלא רק לחתן אלמן או גרוש [...].

היו מקרים שבית דין, או הקרובים, משיאים נערים ונערות בגיל צעיר ביותר, ואפילו לפני הגיעם לגיל עשר שנים, כדי להצילם משמד. ידועה היא הגזרה שבתימן, שכל ילד יתום מאביו ואמו חייב להתאסלם, ולוקחים אותו השלטונות בכוח כדי להכניסו תחת כנפי מחמד שהוא "אבי יתומים" [...] אבל אם נתחתן הזכר או נישאה הנקבה הריהם נחשבים ממילא כבוגרים, ופטורים מגזירה זו.

[...] אין מכירים לא על ידי דיבור ולא על ידי שיחה וודאי שלא על ידי פגישה וטיולים זה עם זה. לא תהיה כזאת בישראל. אלא כך הוא סדר ההכרה: בערב שבת, בשעות אחר הצהריים המוקדמות, הבנות יוצאות כרגיל לנקות [...] אותה שעה הן יוצאות בבגדי עבודה ובפנים גלויים לגמרי [...] בהזדמנות זו יוצאים הבחורים ומתהלכים ברחובות [...] לחטוף מבט כלשהו, דרך אגב, כעוברי אורח וכמהלכים לפי תומם [...]. ראייה זו היא ה"היכרות" שבחור עושה עם בחורה.

[...] לאחר "הכרה" זו מחליטים בבית על השידוך ושומרים את הדבר בסוד גמור, שאם במקרה תסרב משפחת הנערה לשידוך זה ויוודע הדבר לאחרים, יהיה הדבר לא רק לעלבון גדול לבחור אלא גם לתקלה חמורה.

[...] אם ההורים גמרו לשדך בת פלוני לבנם, נוטל האב בידו עשרים "ריאל"

דפי שאלות לכרטיסי המידע

שאלות לדיון א לדרך מידע

- א. ציינו שתי השפעות הנובעות מהמצב הכלכלי ומהיעדר ספרי לימוד בתימן על צורת הלמידה והמיומנויות הנלמדות (קריאה מכל עברי הספר, כתיבה).
  - ב. השוו את מערכת הלימודים שלכם למערכת השעות הנהוגה בתימן / של הרב קאפח בילדותו כפי שמתוארת בקטע. התייחסו לדמות המורה, למקצועות הלימוד, לספרי הלימוד ולמבחינים.
  - ג. בסוף הקטע מתאר הרב קאפח את ילדותו ואת סדר לימודו. האם אתם רואים קשר בין צורת הלימוד והתוכן הנלמד ובין אופן התנהלותו ופועלו כרב בהמשך?
  - ד. בררו במשפחתכם כיצד נראה יום הלימודים בתפוצה שממנה באו. ערכו השוואה בין התפוצות השונות תוך התייחסות לחומר הלימודים, למבנה הכיתה ולמורה.
- בעקבות קריאת הקטע הכינו תוצר יצירתי קבוצתי (כגון: הצגה / שיר / קומיקס / מכתב / שימוש בחפצים מסייעים וכיו"ב) המבטא את הנלמד, והתכוננו להצגתו בפני המליאה.

שאלות לדיון ב לדרך מידע

1. ספרו על מנהגי הסליחות הנהוגים אצלכם, והשוו אותם עם הנהוג בקהילה היהודית בתימן.
  2. הרב קאפח מתאר מחלוקת לגבי כשרות השופר, שבעקבותיה הקהילה נעזרת בשד"ר כדי לברר את הנהוג בארץ ישראל. חפש במקורות מידע נוספים דוגמה לפעילות / שאלה נוספת המדגימה קשר בין יהדות תימן לרבני ארץ ישראל ופרנסיה.
  3. הכינו תוצר יצירתי קבוצתי בעקבות קריאת הקטע. התוצר יכלול התייחסות אישית רפלקטיבית לנושא זה.
- בעקבות קריאת הקטע הכינו תוצר יצירתי קבוצתי (כגון: הצגה / שיר / קומיקס / מכתב / שימוש בחפצים מסייעים וכיו"ב) המבטא את הנלמד, והתכוננו להצגתו בפני המליאה.

שאלות לדיון ג לדרך מידע

1. מצאו מקור היסטורי נוסף וכתבו על גזרת היתומים:
    - א. מתי הייתה נהוגה?
    - ב. כיצד השפיעה על החברה היהודית בתימן? (גיל הנישואין, קשר בין ההורים לחתנים וכלות בראשית נישואיהם, פרנסה וכד')
  2. בררו במשפחתכם על מנהגי השידוכים והנישואים שהיו מקובלים בארצם והשוו זאת למנהגי יהודי תימן. התייחסו בהשוואה זו לדרך ההיכרות, להסכמה הנדרשת מהכלה וליחסים בין בני הזוג עד מועד החתונה.
  3. בכתוב לעיל אין התייחסות לחתונה עצמה. תארו על סמך מקורות מידע נוספים את מנהגי החתונה בתימן (ניתן להתייחס ללבוש מיוחד, לשירי חתונה ולמנהגים ייחודיים).
- בעקבות קריאת הקטע הכינו תוצר יצירתי קבוצתי (כגון: הצגה / שיר / קומיקס / מכתב / שימוש בחפצים מסייעים וכיו"ב) המבטא את הנלמד, והתכוננו להצגתו בפני המליאה.

שאלות לריאיון

3. ספר על היו השפעה גדולה (אנשים, עיסוקים, אמונות, יחסים עם הזויים).
 _____
 _____
 _____
 _____

2. ספר זכרונות מילדותך (מבית הספר, מהשכונה שבה גרת, גברים ועוד).
 _____
 _____
 _____
 _____

1. מהיכן עלית לארץ ומתי?
 _____
 _____
 _____
 _____

6. למה אתה מתגעגע במיוחד?
 _____
 _____
 _____
 _____

5. שתף בזיכרון אחד משמעותי מהימים בגולה.
 _____
 _____
 _____
 _____

4. ספר על מנהלים מיוחדים באשפחה ובקהילה.
 _____
 _____
 _____
 _____

חוספן שאלות שמעניינות ומסקרות אתכם.
 _____
 _____
 _____
 _____

8. מה אתה אוהב בארץ ישראל?
 _____
 _____
 _____
 _____

7. כוזב הרשתי בימים הראשונים בארץ ישראל?
 _____
 _____
 _____
 _____

דף משימה קבוצתית - סיכום ריאיון

1. הציגו בסבב בפני חבריכם את הריאיון שערכתם.
2. הכינו רשימה משותפת בהתאם לנושאים המפורטים להלן.
3. עמדו על הדומה ועל השונה בין העדויות והסיפורים השונים.

קשיים ואתגרים בארץ ישראל

משהו על המשפחה שלי

ילדותי בגולה

חוויות ראשונות בארץ ישראל

מנהגים

עבודה
